

מאמר – 'מי קבע שאסור להכות'

הרב שלום עמירה ראש מרכז 'חנוך'

חלק א' – שבעת ההגבלות

ידועים דברי החכם מכל אדם בספר משלי "חושֶׁךְ שְׁכֻטוֹ שׁוֹנֵא בְנוֹ", ובפסוקים נוספים בספר משלי אנו מוצאים את המעלה שיש בהכאת ויסורי הבנים [יעו"ש בפירוש הגר"א]. ולמרות זאת, בדורינו נמנעים ההורים והמורים מלהכות את הבנים והתלמידים. ויש לברר האם הדבר נכון וראוי על פי השקפת התורה.

א. במסכת כתובות ומכות ט, א מובא האיסור להכות כל אדם הנלמד מהפסוק דברים כה, ג "אַרְבָּעִים יִכּוּ לֹא יִסִּיף פֶּן יִסִּיף לְהַכּוֹתוֹ עַל אֵלָּה מָכָּה רַבָּה". ואפילו להרים יד על אדם אסור, כדברי הכתוב בפרשת שמות "וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לְמָה תִּכֶּה רֵעֶךָ". וכפי שנפסק בשו"ע בהלכות חובל ומזיק סי' תכ סע' א.

יוצאים מכלל זה, האב והרב שיש להם מצוה בהכאת הבן או התלמיד, כדברי הגמרא במסכת מכות ח, א שאינם חייבים גלות אם הרגו בשוגג בעקבות הכאה.

ולא עוד אלא שחז"ל הפליגו במדרש שמות רבה במעלת המייסר את בנו להוכיחו להחזירו למוטב: "מה תלמוד לומר חושֶׁךְ שְׁכֻטוֹ שׁוֹנֵא בְנוֹ, ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות, סוף בא לתרבות רעה ושונאהו. שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו, ויצא לתרבות רעה. וכל המייסר את

בנו, מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו, שנאמר משלי כט, יז יִסֵּר בְּנֶה וַיִּנְיָקָהּ, ואומר משלי יט, יח יִסֵּר בְּנֶה כִּי יֵשׁ תִּקְוָה, ומוסיף עליו אהבה, שנאמר משלי יז, כד וְאַהֲבֵהוּ שְׁחָרוּ מוֹסֵר, לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו". ומובא שם במדרש כי אברהם ייסר את יצחק בנו ולמדו תורה וכן נהג יצחק עם בנו יעקב ויעקב המשיך בדרך זו עם בניו.

הכאה קלה

יחד עם זאת, ההיתר להכות בן או לתלמיד הוגבל ע"י חז"ל, ראשית, דברי רב במסכת בבא בתרא: "אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת, כי מחית לינוקא [כאשר אתה מכה ילד קטן], לא תימחי אלא בערקתא דמסנא [ברצועות של מנעלים, כלומר מכה קלה שלא יזקק, רש"י], דקארי, קארי [אם לומד, שימשיך ללמוד], דלא קארי [ואם אינו לומד], ליהוי צוותא לחבריה" [אינך זקוק לייסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניך, אלא ישב עם האחרים בצוותא וסופו לתת לב", רש"י].

איסור הכאה במקל אף במכה קלה

ופירש רבנו גרשום שם בטעם הדבר, מכיון שהכאת תלמיד מכות רבות לא תביא לשיפור בלימודיו: "שבשביל רוב הכאות, אין מתפקח, אלא אם כן קרי מנפשיה קרי, ואי לא, ליהוי צוותא לחבריה דקרי, ואל תחוש להכותו יותר מדאי". וכן נפסק להלכה ברמב"ם בהלכות תלמוד תורה ובשולחן ערוך בהלכות מלמדים "לא יכה אותו המלמד מכת אויב מוסר אכזרי, לא בשוטים ולא במקל, אלא ברצועה קטנה".

ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סימן ל אות ד הוסיף כי לרב אסור להכות במקל אפילו "מכה קלה", ובשל כך אסור לרב להחזיק מקל בידו.

איסור הכאה אם עלולה לגרום לבן להכות בחזרה או לקלל את אביו

במסכת מועד קטן מובא כי שפחתו של רבי ראתה "לההוא גברא דהוה מחי [מכה] לבנו גדול, אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא [בנידוי], דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשול. דתניא, ולפני עור לא תתן מכשול, במכה לבנו גדול הכתוב מדבר". ופירש רש"י: "דכיון דגדול הוא, שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו".

איסור הכאה מרובה

כמבואר בדברי הגר"א בפירושו לפסוק במשלי יט, יח-יט "כתב בזה הלשון: "ואחר כך תוסיף עוד להכותו מעט מעט, ותדריכהו כן בנתיב האמת וכשרון המעשה, אך לא הרבה בפעם אחת, אלא מעט מעט לפי דרכו תדריכהו".

איסור הכאה בלא ידיעה ברורה

ידיעה ברורה ולא בחשד בעלמא – בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סימן קג כתב שניתנה לאב ולרב נאמנות לסמוך על שיקול דעתם "אבל עכ"פ הידיעה לו צריך שתהיה ברורה ולא בחשדים בעלמא. וכשיודע בבירור ויראה שיש צורך לענשו, רשאי לענשו בישוב הדעת ולא בכעס ורוגזה".

איסור הכאה מתוך כעס

בקובץ בית הלל הובאו דברי כ"ק האדמו"ר רבי שלום נח ברזובסקי מסלונים: "הכלל הוא שאסור להכות מתוך כעס, כי כעס מקורו מהסטרא אחרא, וכשם שמצוה גוררת מצוה כך עבירה גוררת עבירה, ואם כועס ובא להשקיט כעסו על התלמיד, הרי זה מעשה רע שלא יכול לצאת דבר טוב". וכן נקט האגרות משה בסוף דבריו דלעיל: "וכשיודע בבירור ויראה שיש צורך לענשו, רשאי לענשו בישוב הדעת ולא בכעס ורוגזה".

איסור הכאה שלא מתוך מסגרת חינוכית שלמה

רבי שלמה וולבה כתב בקונטרס אוהל יעקב ולאחרי כ"נתינת עונש, האמצעי הקל והמהיר, לכאורה, בחינוך, הרי בהדרגת התורה, הוא מעבודות הקשות שבמקדש. רק בתוך מסגרת חינוכית שלמה, של קשר ואהבה יש לתקיפות כח בונה בעת הצורך".

כלומר, ההכאה אינה יכולה להיות הדרך החינוכית הבלעדית או המרכזית אלא היא מצטרפת לדרכים וגישות שונות בהם נוקט המחנך אשר מתוכם קיים בסיס של קשר ואהבה.

איסור הכאה לעיתים מזומנות

מר"ן רבי חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו אורחות יושר כתב "לפעמים צריך להכות, והחושף שְׂבִטוֹ שׁוֹנֵא בְנוֹ. מתי שהילד עושה עוולה גדולה, בוודאי שצריך להכותו. אלא שעל האב להתנהג בתבונה ובדעת, להכותו פעם אחת בהרבה זמן, כי כאשר יכהו בכל יום נאבד כל הערך של העניין".

...

מנינו עד כה שבע הגבלות להכאת תלמיד ע"פ חז"ל! אך ביסוד הדברים אנחנו מוצאים בחז"ל היתר ואף מצווה להכות תלמידים לשם חינוכם בכפוף להגבלות.

כפי שהזכרנו בפתיחה, כיום כמעט בכל בתי הספר ותלמודי התורה לא מכים את התלמידים, האם הדברים עומדים בניגוד להלכה המפורשת בגמרא ובשו"ע שיש מצוה להכות בנים ותלמידים כדי לחנכם?

על מה סמכו איפוא, כאשר שינו את הנהגת החינוך בדורות האחרונים?

למעשה, הבנת החוקרים בעולם היא כי הכאה מזיקה מאוד לנפש הילדים ומרוח הדברים אתה שומע כי ישנה הסכמה כללית שהכאה אפי' כל שהיא מזיקה ולא מועילה. האם הרבנים בעת האחרונה קבלו את דברי החוקרים?

הרב דסלר

הרב דסלר כתב בספרו מכתב מאליהו דברים נוקבים וחריפים אודות טעויותיהם של ה"חוקרים החדשים" בהשקפה והדרכה למנוע באופן מוחלט את הכאה לשם חינוך, וכתב בשם הספרים הקדושים "כי אם הבן שומע להוריו, ראוי למצוא עלילה למען הכותו על כל פנים קצת", עי"ש בדבריו.

ה'שרידי אש'

לעומתו, רבי יחיאל יעקב ויינברג כתב בשרידי אש כי "יש להניע מאמצעי כפיה בנוגע לבן הסוטה מהדרך הכבושה. שלא דווקא מכה ביד אלא כל אמצעי כפיה בכוח עלול להביא לידי תוצאות הפוכות מהרצוי. וכבר הוכיחו הפדגוגים המודרניים, שהכפיה או ביצוע רצון בכוח מעורר בנער בגיל מבוגר עקשנות יתר ונטיה למרידה".

נראה כי הרב דסלר דוחה את גישתם של החוקרים בעוד השרידי אש מקבל אותה.

מה יענה ה'שרידי אש' להוראתו של שלמה המלך לדינא דגמ' ולפסק השו"ע בעקבותיו?

מדברי הרב וולבה ניכר שסובר הוא לכאורה כמו השרידי אש, זה לשונו: "אין להכות ילדים. הבקי בתנ"ך אולי ישאל אותי, כיצד אני מקיים את הוראתו של שלמה המלך בספר משלי – חוֹשֶׁף שֶׁכָּטוּ שׁוֹנָא בְּנֹו. ואף אני אשיב לו בדברי הנביא זכריה – וְאַעֲקֹחַ לִי שְׁנֵי מְקָלוֹת, לְאַחַד קְרָאתִי נָעַם וּלְאַחַד קְרָאתִי חֶבְלִים. הרי ישנו מקל נועם, לשבח ילד עבור דבר טוב שעשה, חיוך או מלה טובה – גם זהו מקל, המדרכן להמשיך בהתנהגות טובה. בדורנו, מקל זה יעיל יותר מאשר מקל חובלים".

מה יסוד דבריו של הרב וולבה? לכאורה מפרש הוא את דברי שלמה המלך באופן שונה ממה שחז"ל (גמ' ופוסקים) הבינוהו!

לסיכום: לנוכח דברי חז"ל שאלנו שלש שאלות שהם שאלה אחת: איך המקובל בימינו שלא להכות תלמידים כדברי השרידי אש והרב וולבה מתיישב עם המקורות ההלכתיים בנושא זה? והתשובה במשפט אחד – חכמים צמצמו את מצוות ההכאה לשם חינוך לכזאת שאינה משפילה וגורמת נזק. ברגע שהיא נהפכה למשפילה, יש מצוה שלא להכות.

הרב דסלר חלק על ה'שרידי אש' כיון שלא ראה בהכאה כל שהיא השפלה בעוד ה'שרידי אש' סבר אחרת (הסבר לכך יובא בחלק הבא של המאמר) אך ביסוד שניהם שווים.

איך נהפכה ההכאה למשפילה?

אם חז"ל הבינו שהיא לא משפילה בכפוף לסייגים מה יכול לגרום למצב להשתנות?

פתאום קמו אנשים חכמים ונאורים ואמרו 'זה אסור כי זה משפיל' ודעתם התקבלה?

איך ייתכן שבחור בן דורנו שיצא לפני שלש שנים מחידר בו מקובל להכות לא רואה בזה שום בעיה?

על כך ועל עוד בחלק הבא.

...

חלק ב' - התובנה

שבעת ההגבלות

מנינו לעיל שבע הגבלות שונות בדברי חז"ל מזמן הגמ' ועד ימינו באופן ההכאה, במינוח ובתנאים לקיומה - הכאה קלה, לא במקל, לא לאורך זמן, לא כשיש חשש שיקום הבן באביו, לא מתוך כעס, לא במקום שאין ידיעה ברורה שהבן שגה, לא כגישה חינוכית בודדת אלא מתוך קשר ואהבה.

כל ההסתייגויות דלעיל מתווים דרך – הורים ומחנכים הזהירו במעשיכם! וכלשונו של הרב וולבה המובאת בחלק ראשון של המאמר: 'בהדרכת התורה, נתינת עונש הינה מן המלאכות הקשות שבמקדש'.

נתבונן בדבר, אנחנו לא מכירים עוד מצוה אשר לה הסתייגויות רבות כל כך! חז"ל מלמדים אותנו שעם כל הטוב והנכון שבפעולת ההכאה הנזק ממנה יכול להיות גדול עד מאוד!

איזה עולם חקרו החוקרים

החוקרים מבין אומות העולם חקרו את המציאות כפי שהשפיעה על הילדים. יד ההורים והמחנכים הייתה משתלחת בילדים ללא הרף, לא היו גדרי תורה שהמעטו או ריסנו את הרמת הידיים, ובנוסף לכך, כאשר הייתה היד משולחת, השתלחה היא בשעת כעס או חולשה גם לא לצרכי חינוך מובהקים...

האם אנחנו היהודים התנהגנו אחרת? האם סייגי חז"ל המובאים בחלק הראשון של המאמר ריצדו כנרות דולקים מול עיני המחנכים בבואם להכות? התשובה היא – לרוב, ממש לא.

אף בינינו היהודים ואף בתוך מחננו – מחנה יראי ה', שמענו לא אחת (בעיקר בדור הקודם) על הכאות עד כדי התעללות, הן מצד תכיפות ההכאה והן מצד עוצמתה. פושעים? המוכים יאמרו – פושעים! או כי נפגשו הם עם כאלה שבאמת נתנו פורקן לטבעיהם הרעים והתנהגו בגסות 'בחסות כובע המחנך', או מפני שאוזלת יד המחנך הביאתו 'לפשוט ידו בגדוד'.

אך ישנם שלא עשו כך מתוך פשיעה אלא מתוך הבנה מוטעית שזוהי הדרך הנכונה. בבורותם לא הכירו הם את סייגי חז"ל למצוות ההכאה כשם שמחנכיהם לא הכירו. דבקתם במסורת ההכאה נבעה מתוך חינוכם שלהם, כך נראה 'מחנך' בעיניהם.

שינוי המציאות בעקבות החקיקה

לאחר שמסקנות החוקרים הוטמעו בחוקי המדינות ברחבי העולם, נוצר מצב בו השתנתה המציאות. ילד קטן לא מסתובב ברחוב ורואה הורים מכים את ילדיהם, ילד שהולך לת"ת לא רואה רבנים המכים את תלמידיהם, מה קורה אז? ילד מבין שהוא לא אמור לקבל מכות - גם לא לשם חינוך, ואם בכל זאת יתעקשו לחנכו במכות – יגרם לילד נזק גדול מאוד. נזק נפשי הנובע מתחושת **השפלה**. נמצא כי החוק למניעת הכאה גרם לכך שלא יהיה מקובל להכות ומעתה, ההכאה תגרום לנזק גדול יותר מאילו לא נחקק החוק, כי ככל שהמעשה לא מקובל כך הוא יותר משפיל.

שיטת הריטב"א ודעימיה

האם גם כעת יורונו חז"ל לקיים את מצוות ההכאה? התשובה היא – לא, או לפחות – לא בטוח. סימוכין לכך נמצא בדברי הריטב"א על המעשה במו"ק (בו נידתה שפחתו של רבי אב שהכה את בנו הגדול וקבלו חכמים את הנידוי) וזה לשונו: "ונראים דברים דלא גדול גדול ממש אלא הכל לפי טבעו, שיש לחוש שיתריס כנגדו בדבור או במעשיו כי אפילו לא יהא בר מצוה אין ראוי להביאו לידי מכה או מקלל אביו אלא ישתדלנו בדברים, ומשום דאורחא דמילתא דבגדול שכיח כי הא נקט גדול".

דברי הריטב"א הובאו להלכה בברכי יוסף יורה דעה סימן ר"מ אות ט"ו.

ה'פלא יועץ' מרחיב את דברי הריטב"א

בספר פלא יועץ לרבי אליעזר פאפו (ערך "הכאה") הולך בדרכו של הריטב"א ומרחיב הוא את הדברים אף לעניין גערות בבן אשר הגערה לא מתאימה לו, וזה לשונו "אף אנו נלמוד דלאו דוקא מכה בנו גדול שהרי הטעם הוא לפי שגורם לבנו שיהא בועט בו ויהא מקלה אביו ונמצא עובר על 'לפני עור לא תתן מכשול' הנה כי כן לא גדול גדול ממש, אלא אפילו קטן – כל שיודע בו שאינו מקבל מרות כגון בדורות הללו דחוצפא יסגא ובן בועט באביו, לא על ידי הכאה אלא אפילו אם גוער בו בכעס, גם הוא יכעוס ואינו מקבל גערה".

לדעת פלא יועץ בדורות שבהם מצויה חוצפה קיימת הרחבה של האיסור להכות את הבן גם ביחס לבן הקטן ובכלל האיסור גם לגער בבן מתוך כעס, שכן חינוך בדרך המכות והגעירות מוביל לתוצאה הפוכה מהמטרה הרצויה ומכשילה את הבן במקום לחנכו.

במושכל ראשון היה ניתן לומר: חוצפן יותר צריך להיענש יותר. הריטב"א והפוסקים כמותו מבינים מהמעשה במו"ק שחז"ל מורים לנו לשים לב לכך שתהיה הלימה בין המסוגלות לבין הענישה.

היסוד הנפשי

א. היסוד הנפשי המונח כאן הוא שכשיש חוצפה באויר – תחושת ההשפלה של הבן/התלמיד היא יותר גדולה מאם לא הייתה חוצפה באויר. כשיש פחות דרך ארץ מטשטשת תחושת הקטנות של הילד לעומת הגדול שבסביבתו, הילד **מרגיש** 'על הגובה' וממילא כאשר אתה משפיל אותו אתה משפיל אותו יותר מאם הוא היה מלכתחילה במקום נמוך...

ב. המקור למדידת גודל ההשפלה על בסיס תחושת חשיבות ידועה ומוכרת לכולנו ממתני' ריש החובל: "בושת הכל לפי המבייש והמתבייש". מעמד הוא גם עניין של תחושה, הוא ראש ישיבה חשוב, עשיר גדול, לא ידמה בזיונו לבזיון אדם פשוט. תחושה = מציאות. ככל שהבן יותר גדול פיזית תחושת ההשפלה שלו גדלה ולכן הוא עלול להתריס, כך גם כאשר החוצפה רווחת, תחושת ה'אני' של הילד גדלה וממילא ההשפלה גדולה אף היא.

ג. כעת, נגלה גורם השפעה נוסף לקביעתם של החוקרים – והיא 'פני הדור'. הדור נהיה חוצפן יותר. מדוע החוקרים כ"כ נחרצים? כי בנוסף להערה לעיל המתארת את הרמת הידיים בקרב המחנכים וההורים בעולם כחסרת סייגים ובלמים (תורניים) הגישה הפילוסופית הנקראת "אגואיזם אתי" השתלטה אף היא על העולם.

אגואיזם אתי

"אגואיזם אתי" הוא אחד מהעקרונות שהתפתחו במאות השנים האחרונות והוא אומר שהנכון לאדם מרגע עומדו על דעתו לראות את **עצמו** במרכז ואת כל העולם שסביבו קיים כדי להועיל ולהיטיב לו ובכך יהיה העולם מתוקן יותר (ההפך הגמור מהגישה המוכרת לנו ע"פ חוקי התורה המחנכת לחסד ונתינה וכו'), אגואיזם אתי אינו חלק מאמנה כתובה של החילוניות אך היא מתכתבת איתה ולפיכך היא מקובלת מאוד בעולם המודרני – החילוני.

מה קורה כשמפתחים אצל הילד אגואיזם מאז שהוא נולד? הוא מחשיב את עצמו יותר, הוא אמנם מתאמץ להצליח יותר ולהקדם יותר שזה חיובי, אך במקביל כשהוא מחשיב את עצמו יותר הוא גם נפגע ומרגיש מושפל יותר מה שמפתח אצלו רגישות להערות וביקורת ובוודאי להרמת יד לשם חינוך.

רעידת אדמה

כאשר אנו משלבים את 2 הנתונים – את פעולת ההכאה לשם חינוך המצריכה זהירות גדולה שנעשית ללא זהירות מספיקה מצד המבוגר יחד עם טיפוח האגו ותחושת ה'אני' המועצמת אצל הילד **מתקבלת רעידת אדמה של ממש**.

ברור איפה, מדוע הילד נעשה מצולק נפשית ומדוע חוקי המדינות מתייחסים בחומרה להכאת ילד. ברור שבמחוזותינו, אי פיתוח האגו תורם ליכולת לחנך אך בסופו של דבר הדור חצוף ולפיכך נדרשת זהירות גם במסגרות כשלונו.

איפה אין רעידת אדמה?

אם נבחן את המציאות בשטח נגלה שהמקומות בהם עדיין הכאה היא דבר שבשגרה אלו מקומות בהם יש פחות מפגש עם הקדמה – המדינות הפחות מפותחות בעולם & שכונת 'מאה שערים' וסביבתה הקרובה. לא מזמן סיפר לי בחור ישיבה העולה לישיבה גדולה כי בחיידר בו למד באזור מאה שערים, ילדים מקבלים מכות כדבר שבשגרה...

'הילדים מצולקים?' שאלתי. והוא ענה – "לא. גם אני חטפתי מכות לא פעם אחת, וזה הגיע לי ביושר".

למה אין רעידת אדמה?

כשהחברה לא רואה בהתנהגות מסוימת השפלה, אז זה לא משפיל. אם הסביבה לא מרגישה שמשפילים אותך אתה לא תרגיש מושפל. ייתכן בהחלט שישנם תלמידים שלמדו איתו והם מרגישים אחרת. ייתכן בהחלט שבחיידרים מסוימים ישנם רעב'ס שמתנהגים בברוטאליות כי הם מושחתים מטבעם. אך האווירה אותה שיקף לי אותו בחור מהלך הרוח אצלו בחיידר אינה נחלתו הפרטית של הבחור אלא הלך רוח כללי.

האם התלמידים נפגעים מההתנהגות הזאת?

ככל שזה מקובל תרבותית ומרוסן, התלמידים עצמם לא ייפגעו, אך ייתכן מאוד שהם יפגעו בילדיהם/תלמידיהם בעתיד.

מה קרה כאן?

ההגבלות התורניות מתכתבות עם הבנת החוקרים הנוכחים לראות נזק רב ברחבי העולם אשר לא מתנהל בכפוף להגבלות, ולאחר שמסקנות החוקרים התקבלו בעולם ונכנסו לספרי החוקים בשילוב שינויי הטבעים, השרישה וצמחה מציאות בה ההלכה תומכת בהימנעות מהכאה.

לסיכום:

היסוד הוא אחד. הדיבר האחד עשר (כדרך משל): 'לא תשפיל' הוא הקובע את הלך הרוח והמעשה.

בדורנו אנחנו לא מכים תלמידים כי הכאה = השפלה. אין זה סותר את ההלכה אלא מתכתב איתה – סייגי חז"ל נועדו למנוע מצב בו נוצר נזק מההכאה, בדורינו דור 'חוצפה ישגא' הנזק הנפשי מהכאה יוצר תופעות לוואי הרסניות במידי ולאורך טווח ולפיכך דברי הריטב"א על מיעוט קטנים להם לא יאותה ההכאה, הפכו בדורינו לנחלת הכלל. ועוד לפני דורינו, כבר בדורו של ה'פלא יועץ' הזהיר הוא אף מכעסו של האב מוליד את כעס הבן כלפיו, הרבה לפני אג'נדת ה'אוגיאזם האתי' הרבה לפני דור 'עקבתא דמשיחא' בו אנו חיים, בימינו יש לדברים משנה תוקף, חכמים הזהירו בדבריהם וכ"ש במעשיכם.